

De fatale mythe van de burgerlijke revolutie in Rusland

Een kritiek op Wagners 'Stellingen over het bolsjewisme'(1)

Inhoud

Wagners analyse achteraf, vanuit het resultaat. Maar welk resultaat?.....	2
Was het schema van de burgerlijke revolutie van toepassing op Rusland?.....	5
Het proletarisch internationalisme van de bolsjewiki, ook al vond Wagner dat niet belangrijk....	7
Staat en staatskapitalisme: vergissingen of juistheden die de arbeiders fataal werden.....	12
Hoe Wagner zich net als de bolsjewiki vergist in de agrarische kwestie.....	15
Conclusies.....	17

Wagners 'Stellingen over het bolsjewisme' is misschien wel de meest invloedrijke radencommunistische tekst. De stellingen blinken uit door de strenge logica waarmee Wagner de revolutie van 1917 in Rusland en de rol van de bolsjewistische partij afleidt van de sociaaleconomische verhoudingen en geopolitieke positie van Tsaristische Rusland. Ook de burgerlijke uitkomst van deze revolutie lijkt een bevestiging te geven van de juistheid van de stellingen: in de Sovjet-Unie heerste een staatskapitalisme geregeerd door het terreurbewind van één partij die de arbeidersklasse totaal ondergeschikt had gemaakt aan de staat.

De analyse van Wagner is echter niet zonder problemen. Om Wagners logica hangt een zweem van historische noodzaak of onvermijdelijkheid, die is ontleend aan de Marxistische opvattingen van de burgerlijke revoluties zoals deze zich voltrokken voordat het proletariaat was begonnen strijd te voeren voor zijn eigen klassebelangen. Dat roept vragen op naar de toch niet geheel passieve rol van het proletariaat in de revolutie in Rusland, naar de rol van de georganiseerde arbeidersbeweging, waarvan de bolsjewistische partij op zijn minst in schijn deel uitmaakte. Wagners analyse is ook vaak gebruikt om de bolsjewiki af te schilderen als doortrapte burgerlijke politici die er slechts op uit waren om de arbeidersstrijd te misbruiken voor hun eigen verborgen burgerlijke agenda. De in dit soort verhalen opgehangen redeneringen benaderen die van complottheorieën. Ze kunnen ook dienen voor het *framen* als 'leninistisch' van niet welgevallige standpunten.

De stellingen van Wagner over de revolutie in Rusland zijn later door anderen ook toegepast op wat dan de Chinese Revolutie wordt genoemd, en zelfs op de gebeurtenissen van 1936 in Spanje (zie verder over Brendel en de G.I.C.). in deze analyses verschijnen het staatskapitalisme en de politieke veranderingen waaruit het

¹ Helmut Wagner, [Stellingen over het bolsjewisme](#). Zie ook [Biografie van Helmut Wagner](#), door Ph. Bourrinet, en [Historische context](#) van de "Stellingen over het bolsjewisme" volgens Wagner's strijdmakkers.

voortkwam niet alleen als onvermijdelijk, maar zelfs als historische vooruitgang. Na de implosie van de Sovjet-Unie onder druk van onoplosbare economische problemen en het uiteenvallen van het Oostblok, is een dergelijke mechanische analyse die een historische noodzaak van burgerlijke revolutie centraal stelt, achterhaald.

Een analyse van de revolutie in Rusland dient een methode te hanteren die niet alleen de geschiedenis verklaart, maar waarmee ook de actualiteit waarin we leven in het licht verschijnt van een door mensen zelfgemaakte toekomst. Daartoe moet deze methode voldoen aan twee voorwaarden. Ze moet ten eerste de resultaten van een geschiedenis verklaren, die geenszins wijzen op historische vooruitgang. Op de tweede plaats moet deze analyse ruimte laten voor historische mogelijkheden die de arbeiders kunnen aangrijpen om een revolutie te voltrekken die een einde maakt aan uitbuiting en onderdrukking.

Wagners analyse achteraf, vanuit het resultaat. Maar welk resultaat?

Wagner spreekt in stelling 3 van een succesvolle uitvoering van de taken van het bolsjewisme. Vanzelfsprekend is het zinvol om een beweging vanuit haar resultaat te beoordelen. Maar rechtvaardigen de resultaten van de revolutie in Rusland het idee van de *Stellingen* dat daar een burgerlijke revolutie heeft plaatsgevonden?

In *politiek* opzicht heeft het bolsjewisme, niet alleen de plaats aan het hoofd van de staat van het tsarisme ingenomen, het heeft het tsarisme ook voortgezet met een nog verdere intensivering van het gebruik van zijn regeermethoden van de absolute machtsuitoefening en de terreur over de bevolking, met name door zijn geheime politie. In *economisch* opzicht valt het op dat het bolsjewisme aldus met verhevigde terreur geforceerd het despotische beleid van het tsarisme heeft voortgezet om aan de achterlijke, Aziatische landbouw een industriële ontwikkeling op te dringen (stelling 6). En met welk resultaat?

Met achteraf wijsheid kan tegen Wagner worden ingebracht - dat de industrialisering door de bolsjewiki niet alleen evengoed, maar zelfs beter dan die door het Tsarisme de imperialistische belangen van Rusland heeft gediend. De Tweede Wereldoorlog leverde Rusland - weliswaar ten koste van gigantische verwoestingen - de verovering, en gedeeltelijk een herovering, op van de Oost-Europese kleine staten waardoor Rusland aan zijn westelijke grens sinds het Verdrag van Brest-Litovsk in 1918 werd ingeklemd, plus het oosten van Duitsland, dat met de deling van Berlijn de voorlopige machteloosheid van Duitsland bekroonde. Het proletariaat en de boeren betaalden de 'Rode terreur', de 'Oplossing van het Koelakken-vraagstuk' en de 'heldhaftige verdediging van Moedertje Rusland' met miljoenen doden en verwoesting van de levens van hen die het overleefden; historici strijden nog over de juiste aantallen. Dat is het ware 'resultaat' van de revolutie die in 1917 begon als strijd tegen de imperialistische oorlog.

Marx heeft benadrukt dat de burgerlijke revoluties van zijn tijd, ook de mislukte zoals die

van 1848, een vooruitgang betekenden van de ontwikkeling van de productiekrachten. Niet alleen in de beperkte betekenis die met name de Stalinisten hieraan geven, van vooruitgang van de techniek, of beter gezegd, de technische hulpmiddelen - uiteraard ten koste van leven en gezondheid van de arbeiders -, maar ook in de betekenis van vooruitgang van de *organisatie* van degenen die de machines bedienden, de arbeiders.

In dit kader is het van belang dat Marx en Engels in meerdere voorwoorden van *Het Communistisch Manifest* de betekenis onderstreepten van de na 1848 tot stand gekomen grootindustrie. Engels herinnerde bij de Italiaanse uitgave van 1893 er aan dat bij het mislukken van de burgerlijke revoluties van 1848 in Italië en Duitsland Marx er op had gewezen dat:

“dezelfde lieden die de revolutie van 1848 neergeslagen hadden, daarna tegen hun wil de uitvoerders van haar testament werden”.

En Engels schreef verder:

“Met de ontwikkeling van de grootindustrie in alle landen heeft het bourgeoisregime in de laatste 45 jaren overal een talrijk, vast aaneengesloten en sterk proletariaat doen ontstaan; op deze wijze produceerde het, om een uitdrukking van het ‘Manifest’ te gebruiken, zijn eigen doodgravers”. (2)

Het contrast met de boven geschetste 'resultaten' van de veronderstelde burgerlijke revolutie in Rusland, kan niet groter zijn. De revolutie ontwikkelde zich als een strijd tegen de gevolgen van de Russische deelname aan de Eerste Wereldoorlog. Toen na de val van de Tsaar, de Voorlopige Regering met steun van mensjewieken en sociaal-revolutionairen de oorlog voortzette, waren de arbeiders gedwongen hun organisatie in de arbeidersraden te versterken, en wel zodanig dat zij de Commune van Parijs voorbijstreefden. De raden brachten de Voorlopige Regering ten val en maakten zo een einde aan de Russische oorlogsdeelname. Daarmee was hun rol volgens de partij van de bolsjewiki, waarin de arbeiders tot dan hun strijd hadden herkend, uitgespeeld. De raden werden ondergeschikt gemaakt aan de dictatuur van deze partij, de zelfgeschapen organen van hun emancipatie vernietigd en de arbeidersklasse in Rusland werd in de daaropvolgende terreur een klap toegebracht, die zij tot nu toe niet te boven is gekomen. Met de beste wil van de wereld kan men bij gebrek aan *“een talrijk, vast aaneengesloten en sterk proletariaat”* (Engels) in Rusland toch geen burgerlijke revolutie, of zelfs het mislukken daarvan, ontdekken.

Het is inderdaad de kwestie van de imperialistische oorlog die ons de revolutie in Rusland doet begrijpen. Al met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog was het duidelijk aan de Marxisten die de arbeidersklasse trouw gebleven waren, dat een nieuwe periode in de ontwikkeling van het kapitalisme was aangebroken, die van het

² Marx/Engels, *Het Communistisch Manifest*, Pegasus, 2018, blz. 36/37.

imperialisme, waarin oorlogen tussen de imperialistische grote en kleine staten op massale schaal dode en levende productiekrachten vernietigen. Wat deze revolutionaire communisten nog niet onmiddellijk begrepen, was dat de nieuwe periode van het imperialisme niet alleen het doel van de proletarische revolutie als noodzaak naderbij had gebracht, maar ook een verandering in de tactieken van de arbeidersbeweging, iets waarop Anton Pannekoek hamerde. ⁽³⁾

Met name onder invloed van het bolsjewisme dat, eenmaal aan de macht, zijn leuze van het recht op 'zelfbeschikking van de naties' omvormde tot het steunen van bepaalde nationale 'bevrijdings'-bewegingen, heeft het lang geduurd voordat het besef doordringt dat deze bewegingen niet gelijk te stellen waren aan de progressieve burgerlijke revoluties van het verleden, maar in tegendeel even goed als regimes van reactionaire snit afhankelijk waren van aansluiting bij grotere imperialistische machten. Wanneer hier de burgerlijke revolutie wordt opgevat in historische zin, dus niet van willekeurige wisselingen van regime door fracties die zich tooien met socialistische leuzen, of van veranderingen die zich beperken tot het afkondigen formele burgerlijke vrijheden, het vertrek van een Tsaar, een Kaiser en zijn gevolg, dan is het duidelijk dat daarvan sinds het begin van de 20ste eeuw nergens ter wereld meer sprake is.

Wagner kon in 1933 ook niet de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor Rusland voorspellen. Zijn verdienste is dat hij heeft gewezen op de geopolitieke positie van Rusland tussen Azië en Europa (stellingen 4 e.v.) en de militaire noodzaak van de industrialisatie onder het Tsarisme (stelling 6). Wagner twijfelt zelf heel duidelijk aan de houdbaarheid van de economische successen die in zijn tijd werden toegeschreven aan het bolsjewisme wanneer hij in stelling 57 schrijft dat de Sovjet-staat *“de economische problemen echter slechts (heeft) verergerd, tot het gevaar van de ontploffing van de economische tegenspraken. Het experiment van het bolsjewisme met de bureaucratische, door de staat geplande economie kan totaal niet worden omschreven als een definitief geslaagd succes. De grote internationale turbulenties die Rusland bedreigen, moeten de tegenstrijdigheden van zijn economisch systeem tot het ondraaglijke vergroten en kunnen de ineenstorting van het tot nu toe gigantische economische experiment enorm versnellen”*. In stelling 59 spreekt Wagner daarentegen van het Russische staatskapitalisme als een *“hogere type kapitalistische productie dan de grootste en meest geavanceerde landen vertonen”*. Misschien dat het 'hogere type' in sarcastische zin was bedoeld.

De grootste economische problemen deden zich voor in de enorme agrarische sector. Tijdens de zogenaamde collectivisering van de agrarische sector tussen 1928 and 1940 kwamen 7 tot 14 miljoen mensen om. ⁽⁴⁾ Niet alleen moeten we nu, decennia later, vaststellen dat terwijl Rusland onder het Tsarisme de grootste graanexporteur ter wereld was, het in de jaren voor de implosie de Sovjet-Unie tot grootste graanimporteur was

³ Zie [“From the 2nd to the 3rd Internationale - Three articles by Anton Pannekoek”](#). The New Review, New York, 1914-1916.

⁴ Wikipedia, [Collectivization in the Soviet Union](#).

geworden. ⁽⁵⁾. Inmiddels is er ook de ervaring met het 'reëel bestaande socialisme' in China. Keizer Mao liet alleen al in de periode 1959-1961 tussen de 20 en 43 miljoen mensen aan hongersnood en te hard werken sterven. ⁽⁶⁾

Tijdens de revolutie in 1917, en ook nog in 1933 toen Wagners Stellingen werden geschreven, was het onder Marxisten algemeen gebruikelijk om van de revolutie in Rusland te spreken als een geheel (of gedeeltelijk; daarover later meer) burgerlijke revolutie. Maar in de historische betekenis die dit begrip in het bij Marx en Engels heeft, kan van burgerlijke revolutie - gezien de resultaten, die volgens Wagner de doorslag geven - geen sprake zijn, ook al deden dit destijds allen die zich Marxist noemden, van Lenin tot Kautsky, van Trotsky tot Pannekoek, van Martov tot Luxemburg en van Bordiga tot Radek.

Was het schema van de burgerlijke revolutie van toepassing op Rusland?

Wagner was er - net als overigens de bolsjewiki - van overtuigd dat in 1917 de historische omstandigheden in Rusland rijp waren voor de burgerlijke revolutie. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat deze veronderstelling twijfelachtig is gezien de resultaten van de revolutie in Rusland, vooral wanneer we deze zien binnen het kader van de periode van het imperialisme.

Het is opmerkelijk dat Marx in zijn briefwisseling van 1881 met Vera Sassulitsch heeft verklaard dat zijn theorie is ontleend aan de geschiedenis van West-Europa, en dat zij niet automatisch kan worden toegepast op Rusland. ⁽⁷⁾ Marx was niet meer in staat zijn aantekeningen over de Russische *obsjtjina* of *mir* in zijn uiteindelijke brief (na vele en uitvoerige concepten) te verwerken tot een samenhangend geheel. ⁽⁸⁾ In hun voorwoord bij de Russische uitgave van 1882 van het Communistisch Manifest wierpen Marx en Engels wel de vraag op:

“Kan “de Russische obsjtjina, al is het dan een sterk ondermijnde vorm van de oeroude gemeenschappelijke grondeigendom, direct overgaan in de hogere vorm van de communistische gemeenschappelijke eigendom? Of moet ze, omgekeerd, eerst hetzelfde ontbindingsproces doormaken, dat de historische ontwikkeling van het Westen bepaalt?” ⁽⁹⁾

Welke productiewijze bestond dan op het einde van de 19de eeuw in Rusland, wanneer ambacht, burgerlijke steden en zelfs feodaliteit ontbraken? Er waren toch wel lijfeigenen, uitgebuit door een erfelijke adel? Ja, op het eerste gezicht leek dit op het

⁵ J. R. Evenhuis, [Misoogsten en misse doctrines in de Sovjet-Unie](#).

⁶ Wikipedia, [Great Chinese Famine](#).

⁷ Marx an Sassulitsch, 8. März 1881.

⁸ Adrian Zimmermann, [Marx, die russische Revolution und ihre Folgen](#), S. 142/143.

⁹ Marx/Engels, Het Communistisch Manifest, Pegasus, 2018, blz. 14.

Europese feodalisme, maar Marx sprak wegens belangrijke verschillen van een Aziatische productiewijze. De landbouw was grotendeels zelfvoorzienend voor de boeren die gemeenschappelijk de grond bewerkten, die ook hun collectieve eigendom was. De Russische adel had slechts de functie om een deel van de oogst op te eisen voor eigen gebruik en voor afdracht aan de centrale Tsaristische staat. Dit stelsel van afpersing in natura is oorspronkelijk afkomstig van de Mongolen, in de tijd dat zij Rusland overheersten. De restanten van deze Aziatische productiewijze in de agrarische sector zijn enorm taai gebleken ten opzichte van het streven van de bolsjewiki deze af te schaffen, in Rusland onder Lenin, Trotsky en onder Stalin, in China onder Mao. In een volgend hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan.

In 1917 waren in de Russische maatschappij onder invloed van een door het de tsaristische staat met de hulp van buitenlands kapitaal bevorderde industrialisering grote veranderingen opgetreden ten opzicht van 1882. Van een directe overgang van de Russische zelfbeherende boerengemeenschap naar het socialisme, met overslaan van de verschikkingen die een kapitalistisch tussenstadium het proletariaat zou brengen, kon geen sprake meer zijn. De zelfbeherende boerengemeenschap was inmiddels grotendeels verdwenen. De Russische sociaaldemocraten verwachtten alle een burgerlijke revolutie in Rusland, na welke de industrialisering en de omvorming van de achterlijke agrarische sector een grote vlucht zouden nemen. Merkwaardig genoeg leken zij zich daarbij nauwelijks rekenschap te geven van de restanten van de Aziatische productiewijze en de bijzonderheden van het politieke systeem van het Tsarisme. In meerdere van de stellingen van Wagner komt daarentegen het bijzondere van de Russische situatie naar voren. Desondanks houdt hij - net als de Russische sociaaldemocraten - vast aan een schematische opvatting van de 'historische noodzaak' van de burgerlijke revolutie in Rusland.

Binnen de sociaaldemocratie van alle landen was het onder invloed van Kautsky's 'orthodoxe' Marxisme zeer gebruikelijk om te denken in termen van historische noodzakelijkheid. Waar Marx de rol van de menselijke activiteit en van hun ideeën benadrukte, met name op revolutionaire momenten, koos Kautsky voor de zekerheid van maatschappelijke en economische 'wetmatigheden'. Anton Pannekoek schreef daarover:

“Daar de sociaaldemocratie niet tot daden opriep, maar omgekeerd tot afwachten aanspoorde, tot de materiële omstandigheden rijp zouden zijn, nam de theorie de vorm aan van een mechanisch verband tussen economische oorzaken en maatschappelijke omkeringen, waarbij de tussenschakel van de menselijke activiteit uit het gezicht verdween.” ⁽¹⁰⁾

Toen hij deze woorden schreef, in 1919 - midden in de golf van revoluties van 1917 tot 1923 - stelde Pannekoek tegenover deze schematische opvatting een benadering waarin het bewustzijn en ideeën een belangrijke rol speelden:

¹⁰ Pannekoek, [Het historisch materialisme](#).

”Het is bekend en niet toevallig, dat juist diegenen onder de theoretici die tot de woordvoerders van een nieuwe actievere tactiek behoorden, ook in de theorie de nadruk legden op de tussenschakel van de menselijke geest en zijn samenhang, passief en actief, ontvangend en inwerkend, met de maatschappij.” (11)

Met deze frisse blik, willen we kijken naar de revolutie in Rusland, en niet met de voorgefabriceerde stellingen van Wagner, ook al heeft de latere Pannekoek soortgelijke opvattingen verkondigd.

Ruim honderd jaar na de revolutie in Rusland zijn er ruimschoots aanwijzingen dat Wagner volkomen gelijk heeft wanneer hij als conclusie stelt dat deze revolutie en het optreden van de bolsjewiki daarin niet als voorbeeld kan dienen. Maar de reden is niet dat de revolutie van 1917 een burgerlijke revolutie was. Het is omdat de bolsjewiki dachten dat ze te maken hadden met een burgerlijke revolutie, en daarnaar probeerden te handelen in Marxistische zin, met rampzalige gevolgen. Wanneer we er van uitgaan, al is het maar in een gedachte-experiment, dat er in 1917 geen burgerlijke revolutie op de agenda van de geschiedenis stond, en deze ook niet plaatsvond, dan roept dat de vraag op naar de opvattingen van de bolsjewiki over hun rol, en hoe deze 'revolutionaire' ideeën geschiedenis hebben gemaakt. Maar juist op dit vlak van de bolsjewistische opvattingen is Wagner uiterst onvolledig omdat hij ervan uitgaat dat het niet belangrijk is wat Lenin bijvoorbeeld bij de oprichting van de Comintern, of eerder dacht (stelling 56). Omdat het denken, de theorie, medebepalend is voor het handelen van de revolutionairen, en daarmee hun slagen of falen, is een uitstapje nodig naar de theorie van de dubbele of permanente revolutie, waarin de internationale dimensie van de revolutie in Rusland naar voren komt, een aspect dat Wagner alleen behandelt vanuit zijn eigen veronderstellingen, en dus alleen vanuit het perspectief van één land, Rusland.

Het proletarisch internationalisme van de bolsjewiki, ook al vond Wagner dat niet belangrijk

In verband met de internationale aspecten van een revolutie in Rusland, is het interessant om te zien hoe Marx en Engels in hun voorwoord bij de Russische uitgave van 1882 van het Communistisch Manifest bovenstaande vraag van Sassulitsch beantwoordden:

“Het enige antwoord hierop, dat vandaag de dag mogelijk is, is het volgende: Wordt de Russische revolutie het signaal voor een proletarische revolutie in het Westen, zodanig dat beide elkaar aanvullen, dan kan de huidige gemeenschappelijke grondeigendom als uitgangspunt van een communistische ontwikkeling dienen.” (12)

¹¹ Idem.

¹² Idem, blz. 14/15.

Marx en Engels lijken hier de mogelijkheid naar voren te brengen dat Rusland het stadium van de burgerlijke revolutie zou kunnen overslaan, om redenen die we al hebben gezien. Ze koppelen deze mogelijkheid van een overgang naar het socialisme (of communisme, deze termen hadden dezelfde betekenis) aan de voorwaarde van de overwinning van een socialistische revolutie in Europa. In 1850 had Marx voor het achterlijke Duitsland een soortgelijke internationale strategie voorgesteld (¹³):

“Hoewel de Duitse arbeiders niet zonder een zeer langdurige revolutionaire ontwikkeling aan de macht zullen kunnen komen en haar klassenbelangen zal realiseren, kunnen ze er deze keer wel zeker van zijn dat de eerste acte van het aanstaande revolutionaire drama samen zal vallen met de directe overwinning van haar eigen klasse in Frankrijk en daardoor versneld zal worden. Maar zelf zullen zij het meeste moeten bijdragen aan hun uiteindelijke overwinning, door zichzelf bewust te maken van hun eigen klassenbelang, door zo snel mogelijk een politiek onafhankelijke positie in te nemen, door zich niet bij de neus te laten nemen door de huichelachtige frasen van de democratische kleinburgerij dat een onafhankelijke arbeiderspartij overbodig is. Haar strijdkreet moet zijn: “De permanente revolutie!” (¹⁴)

Deze dubbele strategie mislukte omdat de burgerlijke revolutie in Duitsland faalde en omdat het proletariaat in Frankrijk er niet in slaagde in de revolutie de overhand te krijgen op de Franse bourgeoisie en een socialistische revolutie zelfs maar op gang te brengen. Omdat de bolsjewiki bijna 70 jaar later de strategie van Marx en Engels als model voor hun dubbele of permanente revolutie namen, en met name de Stalinisten hun partijpolitiek legitimeerden met een verwijzing naar de periode van het Communistisch Manifest, is het interessant deze parallel nader te onderzoeken aan de hand van een artikel uit 1948 van de radencommunistische theoreticus Willy Huhn.

Voor Duitsland voorzag de Bond van Communisten, de revolutionaire minderheid die opdracht had gegeven tot het schrijven van het Manifest, dat de Duitse bourgeoisie uit zwakte ten opzichte van de adel en uit angst voor de al opkomende arbeidersklasse, haar eigen burgerlijke revolutie niet kon voltrekken. Daarom moest de Bond actief zijn in de arbeidersklasse in Duitsland om haar als zelfstandige partij te organiseren die de burgerlijke revolutie vooruit zou drijven, zo nodig tegen de wil van de Duitse bourgeoisie. Let wel, het begrip ‘partij van het proletariaat’ had voor Marx en Engels in deze tijd de betekenis van de massale organisatie van de arbeidersklasse voor haar zelfstandige klassedoelen, en niet die van een revolutionaire minderheid die de bolsjewistische partij later was. (¹⁵) Het was de Bond van Communisten die in 1848 de rol van communistische minderheid probeerde te vervullen. Huhn heeft ook aangetoond

¹³ Men zou terecht kunnen opmerken dat de keuze van het volgende citaat niet marxologisch verantwoord is. Inderdaad is de keuze geheel bepaald door hetgeen we hier onderzoeken, de parallel die de bolsjewiki en Trotsky zagen tussen hun strategie en die van Marx en Engels.

¹⁴ [Verslag van het Centrale Bestuur aan de Communistische Bond van maart 1850. Van het Centrale Bestuur aan de Bond](#). Londen, maart 1850.

¹⁵ Willy Huhn, [Zur Lehre von der revolutionären Partei](#), 1948.

dat volgens Marx de Bond weliswaar noodgedwongen in de clandestiniteit moest werken, maar niet in de geest van de strikte gecentraliseerde geheime genootschappen van die tijd, en later van de bolsjewistische partij. En - ook hier in contrast tot de bolsjewistische opvatting - dat de communisten niet als regeringspartij zouden functioneren, maar werkten aan de vorming van het proletariaat tot klasse ('partij') van oppositie. ⁽¹⁶⁾ Verder gingen Marx' vooruitzichten niet. De breuk met zijn utopische voorgangers betekende dat hij zijn opvattingen slechts baseerde op de reële beweging van het communisme, de beweging van de arbeiders binnen de telkens veranderende omstandigheden van de klassenmaatschappij.

Het kan niet genoeg benadrukt worden, Marx heeft nooit gesteld dat de communistische minderheid, de Bond, in naam van of als vertegenwoordiger van de arbeidersklasse de macht moest grijpen. Dat was voorbehouden aan de klasse, voor eigen klassedoelen georganiseerd als partij, dat wil zeggen actief in de revolutie deelnemende massa. Op dit punt kan het contrast met de strategie van de bolsjewiki (stelling 25) niet groter zijn. Het feit dat in Rusland geen sprake was van dictatuur van het proletariaat, maar over het proletariaat (stelling 37) is een van de redenen van het falen van de revolutie in Rusland, en wel een reden die Wagner niet noemt. Niet alleen bracht de revolutie in Rusland niet het socialisme, zelfs niet in de beperkte betekenis van beginstadium van de omvorming richting het volledige communisme die Lenin in zijn "Staat en Revolutie" gaf aan die term. Het uitschakelen van de macht van de arbeidersraden en hun onderschikking aan de staat (stelling 49) bracht ook met zich mee dat de arbeiders in Rusland niet 'als partij' (als massa georganiseerd, in de zin van Marx) in staat waren de burgerlijke revolutie vooruit te stuwten. Verondersteld natuurlijk dat er nog een historische 'noodzaak' bestond aan burgerlijke revoluties. Maar dat is nu juist wat Wagner met de bolsjewiki geloofde.

Marx heeft zich na het mislukken van de Europese revoluties van 1848 niet meer beziggehouden met de burgerlijke revolutie, maar zich geconcentreerd op de reële beweging van de verdergaande ontwikkeling van de kapitalistische productiewijze, ook in Duitsland onder heerschappij van de reactionaire Juncker, en wat deze betekende voor de arbeidersklasse, haar strijd, haar organisatie en haar bewustzijn.

De bolsjewiki, waarbij zich inmiddels ook Trotsky had aangesloten, zagen in 1917 naar het voorbeeld van het Communistisch Manifest van 1848 in de mogelijkheid van een overwinnende proletarische revolutie in West- en Midden-Europa de kans dat de strijd van de arbeidersklasse in Rusland daar niet alleen de burgerlijke revolutie tegen de wil van de bourgeoisie zou voltrekken, maar deze met behulp van de zegevierende Europese proletarische revoluties zou omvormen in een proletarische revolutie. Dit is - beknopt geformuleerd met voorbijgaan van allerlei bijzonderheden en onderlinge verschillen - het idee van de dubbele revolutie (burgerlijk en proletarisch) of permanente revolutie dat in de periode 1917-1923 niet alleen bestond bij de bolsjewiki, maar ook bij de revolutionair gezinde sociaaldemocraten in Europa die zich later communisten noemden (Luxemburg, Radek, Gorter, Pannekoek).

¹⁶ Idem, deel III.

Ook bij de Groep van Internationale Communisten (G.I.C.), zelfs nadat zij zich radencommunisten gingen noemen, bleef dit idee bestaan, ondanks de invloed van Otto Rühle, die al vroeg in de jaren 1920 sprak van een alleen-maar burgerlijke revolutie in Rusland, een idee dat Wagner mogelijk van hem overnam, of - gezien Wagners oorsprongen in de sociaaldemocratie van de periode tussen beide wereldoorlogen - misschien van ... Kautsky. ⁽¹⁷⁾

Het was aan de Rühle-aanhanger Cajo Brendel om het idee van de werkelijkheid van alleen maar burgerlijke revoluties tot in de uiterste consequenties voort te zetten in uiterst schematische exercities waarin de gebeurtenissen in Spanje van 1936 ⁽¹⁸⁾, de machtsovername door de C.C.P. in China van 1951 ⁽¹⁹⁾ en diverse nationale bevrijdingsbewegingen in het keurslijf van de burgerlijke revolutie werden geperst. Niet verbazingwekkend dat daarin deze gebeurtenissen niet werden geplaatst in de historische context van imperialistische oorlog, die de geschiedenis van het wereldkapitalisme sinds 1900 overheerst.

Daarentegen bleven delen van de G.I.C. en zelfs binnen de *Spartacusbond* in de jaren 1970 de opvatting van een dubbele revolutie in Rusland voortbestaan. In de analyse van Spanje 1936 kwam bij de G.I.C. - waarschijnlijk tegen Brendel - als perspectief voor de arbeidersklasse weer het voorbeeld op van de strijd van de Russische arbeiders tegen de Voorlopige Regering van Kerensky, zelfs terwijl Duitse troepen het 'democratisch' wordende Rusland belegerden. ⁽²⁰⁾ De stellingen van Wagner waren ook interessant voor hen die bleven vasthouden aan het idee van een dubbele revolutie omdat ze daarin herkenden hoe Rusland zich verder ontwikkelde in burgerlijke richting nadat de weg naar een socialistische richting was afgesloten door het onderwerpen van de arbeidersraden en/of het mislukken van de wereldrevolutie.

Ter gelegenheid van de herdenking van de Oktoberrevolutie in 1967 schreef Bordiga nog een lofrede op de strategie van de permanente revolutie, uitgaande van het idee dat een minderheidspartij in Rusland (uiteraard geleid door het juiste onveranderlijke programma) de dictatuur van het proletariaat zou kunnen uitoefenen in afwachting van het slagen van de wereldrevolutie. ⁽²¹⁾

In de huidige periode van het imperialisme zien we op het internationale vlak geen burgerlijke revoluties meer, die zich eerder per definitie beperkten tot het omvormen en zelfs het vormen van nationale staten. Voor wie het geloofsartikel van de permanente revolutie aanhangen, de wereld geeft de permanente oorlog tussen imperialistische grootmachten te zien, direct met elkaar in wereldoorlogen, of via kleinere machten en nationale 'bevrijdings'-bewegingen, zoals in de Koude Oorlog en in de proxy-oorlogen daarna. Wie vasthouden aan het achterhaalde idee van burgerlijke revolutie, of nationale bevrijding, raken al snel verstrikt in de imperialistische tegenstellingen om

¹⁷ Kautsky, [Het bolsjewisme in het slop](#), Amsterdam 1931.

¹⁸ Cajo Brendel, [Revolutie en contrarevolutie in Spanje](#), 1977.

¹⁹ Cajo Brendel, [Stellingen over de Chinese revolutie](#), 1974.

²⁰ Ph. Bourrinet, [Radencommunisme en Spanje 1936-1937](#).

²¹ [Bilan d'une Révolution](#), Programme Communiste, nummer 40-41-42, oktober 1967-juni 1968.

uiteindelijk er aan deel te nemen. Dat was in Rusland het geval met (een deel van) de mensjewieken en sociaal-revolutionairen die ook na de Februarirevolutie voortzetting van de Russische oorlogsdeelname wilden.

Daarentegen was de praktische houding van de bolsjewiki in de Eerste Wereldoorlog een geheel andere. Na interne strijd verenigden ze zich rond Lenin's proletarisch internationalistische leuze *“De omzetting van de huidige imperialistische oorlog in een burgeroorlog”*. Zoals Wagner in stelling 50 naar voren brengt, was hun “consequent internationalistisch standpunt” evenzeer bepaald door hun tactiek in de strijd voor de Russische revolutie. Dat laatste maakt dat hun internationalisme in de ogen van Wagner slechts schijnbaar consequent marxistisch gedrag was. Wagner beantwoordt niet de vraag wat dan wel consequent marxistisch gedrag was en wie dat vertoonde. De bolsjewiki wilden de burgerlijke revolutie in Rusland te voltrekken tegen de wil van de bourgeoisie, tegen die van de voorlopige burgerlijke regering, tegen die van het burgerlijke deel van de mensjewieken (waren dat soms ‘consequente Marxisten’?) en van de sociaal-revolutionairen in, die allen ... de Russische deelname aan de Eerste Wereldoorlog voortzetten. De kwestie van de oorlog van 1914, maakte het internationale aspect van de revolutie in Rusland tot een urgente en doorslaggevende kwestie. Het was Lenin die dit vraagstuk uitdrukkelijk aan de orde stelde bij zijn aankomst in Petersburg door de revolutie in Rusland in het perspectief van de wereldrevolutie te plaatsen:

“Beste kameraden, soldaten, zeelieden en arbeiders! Ik ben blij u te mogen begroeten met de zegevierende Russische revolutie, en u te mogen begroeten als de voorhoede van het internationale proletarische leger... De imperialistische roofoorlog is het begin van een burgeroorlog in heel Europa... Het uur is niet ver weg dat in antwoord op de oproep van onze kameraad Karl Liebknecht de volkeren hun wapens zullen keren tegen hun eigen kapitalistische uitbuiters... De internationale socialistische revolutie is al begonnen... In Duitsland rommelt het. Elk moment kan het hele Europese kapitalisme ineens storten. De Russische revolutie die u heeft volbracht, heeft de weg bereid en een nieuw tijdperk geopend. Lang leve de wereldwijde socialistische revolutie” (22)

In Wagners stellingen komt de strijd van de bolsjewiki tegen de oorlog en hun visie dat de revolutie in Rusland het begin was van de wereldrevolutie, slechts ter sprake als een tactisch handigheidje, een machiavellistische zet van een burgerlijke partij. Wagner plaatst het proletarisch internationalisme van de bolsjewiki niet binnen de context van de oorlog waartegen het zich richtte, maar binnen die van *“een groot opgezette politiek van internationale steun aan de Russische revolutie. De andere kant was het beleid en de propaganda van de “nationale zelfbeschikking” van de volkeren, waarbij het klasseperspectief nog meer in de steek werd gelaten dan in het concept van de “volksrevolutie” ten gunste van een algemeen beroep op alle klassen van bepaalde*

²² The Russian Revolution 1917: A Personal Record by N.N. Sukhanov. Vertaald citaat uit [The Penguin Book of Historical Speeches](#).

volkeren.” (stelling 50) Wagner sluit hierbij, net als andere radencommunisten, aan bij de kritiek van Rosa Luxemburg op Lenin's verdediging van de het recht van de volkeren op nationale zelfbeschikking. Tegelijkertijd gaat Wagner er aan voorbij dat terwijl dit 'recht' in de activiteiten Lenin en de bolsjewiki tot Oktober 1917 nauwelijks van praktische betekenis was, het vanaf het moment dat zij regerende partij waren tot een belangrijk middel werd in hun binnenlandse politiek (Stalin was volkscommissaris van Nationaliteiten) en hun buitenlandse politiek. Voortaan werden 'volkeren' en 'naties' naargelang de politiek van de Russische staat dat vereiste bestempeld als 'onderdrukt door het imperialisme' en dus kandidaat voor 'nationale bevrijding', of als juist als imperialistisch, of handlangers van het imperialisme. Sinds rond 1920 de Russische communistische partij de hoop op steun van een proletarische revolutie in het Westen was verloren, probeerde ze het Oostelijke front te beschermen via een Boereninternationale. De Communistische Internationale werd voortaan gebruikt om de aangesloten partijen tot instrument van de Russische buitenlandse politiek te maken. Door historisch achterhaalde tactieken van vakbeweging, parlementarisme en vorming van fronten met delen van de bourgeoisie, moesten de westerse communistische partijen uitgroeien tot massa-organisaties die druk uitoefenden op hun regeringen (en niet slechts door het 'ontregelen' van de kapitalistische staten, zoals Wagner o.a. in stelling 62 meent) in het belang van de Sowjet-Unie. Wagner vermeldt deze breuk in de politiek van de bolsjewiki niet, en ziet slechts continuïteit van een partij die altijd al burgerlijk was.

Staat en staatskapitalisme: vergissingen of juistheden die de arbeiders fataal werden

Wanneer we Lenin's 'Staat en Revolutie' beschouwen als een plan voor na de revolutie, dan kunnen we daarin ontdekken in welke opzichten daarin al in kiemvorm de uitschakeling van de radenmacht is te vinden. Pannekoek heeft zijn aankondiging in 1919 van een bespreking van 'Staat en Revolutie' ⁽²³⁾ helaas niet waargemaakt. Misschien houdt dit in verband met zijn terugtrekking uit elke politieke activiteit. In 1927, bij het ontstaan van de G.I.C. rond Jan Appel, neemt Pannekoek zijn politieke activiteiten weer op, voornamelijk via zijn contacten met Henk Canne Meijer in de bladen van de G.I.C. Het is opvallend dat in hetzelfde jaar Jan Appel onder zijn pseudoniem Hempel een kritiek op 'Staat en Revolutie' in het Duitse *Proletarier* doet verschijnen: Marxisme en staatscommunisme. Het afsterven van de staat, later door de G.I.C. in vertaling en met aanvullingen als Nederlandse brochure gepubliceerd. ⁽²⁴⁾

In 'Staat en revolutie', vlak voor zijn terugkeer naar Rusland neemt Lenin de lessen weer op die Marx trok uit de Commune van Parijs, die de sociaal-democratie in haar hervormingsijver totaal vergeten was. Marx en Engels formuleerden deze les uiterst beknopt in diverse voorwoorden bij het Communistisch Manifest:

²³ Zie een inlegvel bij *De Nieuwe Tijd*: [L.S.](#)

²⁴ G.I.C. [Marxisme en staatscommunisme. Het afsterven van de staat.](#)

"Gezien de ontzaglijke ontwikkeling van de grootindustrie in de laatste vijftientig jaren en de daarmee voortschrijdende partijorganisatie der arbeidersklasse, gezien de praktische ervaringen, eerst van de Februarirevolutie en in nog veel sterkere mate van de Parijse Commune, waarin het proletariaat voor het eerste maal gedurende twee maanden de politieke macht bezat, is tegenwoordig dit program op bepaalde punten verouderd. Inzonderheid heeft de Commune het bewijs geleverd, dat 'de arbeidersklasse de bestaande staatsmachine niet eenvoudig in bezit kan nemen en ze voor haar eigen doeleinde in beweging zetten'." (25)

Het schijnt dat het Bucharin is geweest die Lenin opmerkzaam maakte op veranderde houding van Marx en Engels ten opzichte van de (burgerlijke) staat. Maar ondanks zijn deels geslaagde poging de lessen van de Commune te verwerken, komt Lenin in 'Staat en Revolutie' in problemen wanneer hij na het stukslaan van de burgerlijke staat belangrijke economische taken toewijst aan de 'halve' staat, aan wat hij ziet als 'dictatuur van het proletariaat', die volgens Marx en Lenin met het verdwijnen van de klassen zal 'afsterven'. Jan Appel legt de vinger op de zere plek:

- hoe kan deze staat afsterven wanneer hem belangrijke, onmisbare taken worden toebedeeld?
- waar is de 'dictatuur van het proletariaat' als niet de arbeidersraden de productie beheren, maar de 'Sovjet'-staat?

Wagner verwijst in stelling 49 naar de theoretische wortels van het Russische staatskapitalisme, die Jan Appel voor het eerst in 1927 aangaf, en wat verder is uitgewerkt in de 'Grondbeginselen van de communistische productie en distributie': Lenin's overname van het reformistische idee van Hilferding dat het bedrijfsleven in het socialisme door de staat kan worden georganiseerd als een 'Generalkartel'. De G.I.C. wijst er in de 'Grondbeginselen' op dat Lenin op deze wijze de kapitalistische organisatievorm van de vermaatschappelijking van de productiemiddelen, het kartel, verward heeft met socialisme. (26) Lenin heeft weliswaar bij de invoering van de N.E.P. onomwonden gesproken van staatskapitalisme, maar deze opmerking maakte geen einde aan een staat, die gemodelleerd naar Hilferdings kartel, een feitelijke dictatuur over de arbeidersklasse uitoefende. Dit was temeer het geval omdat Lenin het staatskapitalisme rechtvaardigde als vooruitgang ten opzichte van de privé-kapitalistische productie en als stap richting socialisme. In het licht van de stellingen van Wagner is het misschien juister om te stellen dat Lenin geen 'vergissing' maakte toen hij het staatskapitalisme verkoos boven de 'associatie van vrije en gelijke producenten'. Was het beheer van de productie door de staat immers niet geknipt voor wat Lenin, in afwachting van het doorzetten de wereldrevolutie, zag als het burgerlijke deel van de revolutie in Rusland? In de burgerlijke revoluties werd tenslotte de feodale staat niet

²⁵ Het Communistisch Manifest, idem, blz. 11.

²⁶ G.I.C. [Grondbeginselen van de communistische productie en distributie](#), 1935/2020, hfdst. 2a.

vernietigd, maar veroverd en vervolgens omgevormd tot een burgerlijke staat. Overigens zagen we al dat Marx en Engels in 1848 tegen regeringsdeelname waren.

Op het einde van zijn leven maakte Lenin een opmerking die laat zien hoe twijfelachtig de mythe is dat de Russische revolutie de Tsaristische staat heeft ‘stukgeslagen’:

“We hebben het oude staatsapparaat overgenomen, maar dat was ons ongeluk. Het staatsapparaat werkt vaak tegen ons. De zaak was deze, dat in 1917, nadat we de macht aan ons getrokken hadden, het staatsapparaat ons saboteerde. Wij waren toentertijd erg geschrokken en zeiden: keer alstublieft tot ons terug en ze kwamen terug. Dat was ons ongeluk.” (27)

De G.I.C. merkte daarbij op:

“De Bolsjewiki moesten tenslotte zwichten voor de achterlijkheid van de sociale structuur in het Russische boerenland en waren gedwongen, de proletarische elementen, die in de Russische revolutie aanwezig waren ‘stuk te slaan’, en het oude beambtenapparaat over te nemen.” (28)

Wanneer we het idee loslaten van een geheel of gedeeltelijke burgerlijke revolutie in Rusland, dat zowel bij Lenin, als bij de G.I.C., als bij Wagner naar voren komt, dan dringt zich het beeld op van een poging van de bolsjewiki om een burgerlijke revolutie te voltrekken, terwijl daartoe in het geheel geen ‘historische noodzaak’ bestond. Aldus kwamen ze aan het hoofd te staan van een staat die ze overgenomen hadden van het Tsarisme, die ze dachten te besturen, maar die in feite hen bestuurde:

“De machine glijdt uit onze handen; het is alsof iemand aan het stuur zit, maar de machine gaat niet daarheen, waar hij naar toe stuurt, maar daarheen, waar de een of ander ze stuurt, iets illegaals, onwettelijks, dat god weet waar vandaan komt, de een of andere speculant, privaatkapitalist of wie ook. De machine gaat absoluut niet daarheen, waar degene, die aan het stuur zit, haar hebben wil (...) Wie leidt, wie? Ik betwijfel zeer, dat men zeggen kan, dat de communisten deze machine leiden. Als men de waarheid zeggen wil, dan leiden wij haar niet, maar zij leidt ons.” (29)

Terecht of onterecht, dat laten we hier in het midden, worden de stellingen van Wagner gelezen als een verhaal over hoe een machtsbeluste burgerlijke partij de arbeiders van Rusland en de wereld bewust heeft misleid om haar snode staatkapitalistische plannen uit te voeren. In het bovenstaande hebben we gezien dat de bolsjewiki na de

²⁷ Lenin, Protocol 4e Wereldcongres van de IIIe Internationale, 1922, blz. 228, aangehaald door de G.I.C., [Grondbeginselen van de communistische productie en distributie](#), 1935/2020, hfdst. 14d.

²⁸ Idem.

²⁹ Lenin, Werke, Band XVIII-2, blz. 35 en 43, aangehaald door de G.I.C., [Grondbeginselen van de communistische productie en distributie](#), 1935/2020, hfdst. 2^e.

Oktoberrevolutie bedrogen uitkwamen met hun ideeën van de 'Sovjet'-staat. Dat geldt ook voor Lenin's oorspronkelijke idee van een beperkte socialisatie. Wagner geeft in stelling 48 aan dat de bolsjewiki aanvankelijk niet de gehele economie in staatshanden willen brengen, maar daartoe werd gedwongen. Overigens niet zozeer door *“de opmars van de arbeidersmassa's enerzijds en de sabotage door de afgezette ondernemers anderzijds”*, maar vooral ook door de economische chaos die de bolsjewiki zelf hadden veroorzaakt met de superinflatie van de Roebel. ⁽³⁰⁾

Hoe Wagner zich net als de bolsjewiki vergist in de agrarische kwestie

Net zoals Wagner de destijds in de sociaaldemocratie en onder communisten gangbare opvatting van de revolutie in Rusland overneemt als een geheel of gedeeltelijk burgerlijke revolutie naar het historische voorbeeld van de Westeuropese ontwikkelingen, zo doet hij dat ook in de agrarische kwestie. Men dacht dat in de landbouw net als in de industrie processen van schaalvergroting, mechanisering en proletarisering zouden plaatsvinden waardoor de landarbeiders zich zouden aansluiten bij de socialistische industriearbeiders. Socialisatie van de landbouw werd opgevat als nationalisatie van de grond en door de staat gestuurde agrarische productie. De boeren werden gezien als een conservatieve of zelfs reactionaire bevolkingslaag omdat deze vasthielden aan het kleinburgerlijke grondbezit, of - zoals in Rusland - omdat zij streefden naar verdeling van het grootgrondbezit onder de de boeren. In de Russische sociaaldemocratie, zowel bij mensjewiki als bij bolsjewiki, overheerste zelfs een uitgesproken vijandige houding ten opzichte van de boeren, waar Marx juist voor de grootst mogelijk voorzichtigheid had gepleit.

Het bijzondere van de bolsjewiki was hun wisselende tactiek ten opzichte van de boeren, die Wagner terecht in verband brengt met hun streven naar regeringsmacht in een overwegend agrarisch land. De mensjewiki klaagden met name de eis van opheffing van het grootgrondbezit aan als opportunistische tactiek waarmee de bolsjewiki de boeren achter hun politiek schaalden. Zoals bekend sloot Rosa Luxemburg zich bij deze kritiek aan en onderschreef de eis tot nationalisatie van de grond ⁽³¹⁾, niet wetende hoe Stalin later deze eis zou realiseren. Wagner valt eveneens de mensjewistische kritiek bij, en verklaart de bolsjewistisch eis tot verdeling van de grond zelfs als in strijd met de belangen van de arbeidersklasse. De bolsjewiki waren volgens Wagner *“de onvoorwaardelijke voorstanders van het klein-kapitalistische, dat wil zeggen niet het socialistisch-proletarische, belang tegen het feodale en kapitalistische grootgrondbezit”* (stelling 46). Deze bewering sluit aan bij het idee binnen de Duitse en Hollandse Communistische Linkerzijde dat de Sovjet-staat niet de bestaande klassenverhoudingen handhaafde in het belang van de arbeidersklasse, maar in dat van de boerenklasse, vooral sinds de N.E.P. De latere ontwikkelingen onder Stalin laten zien dat dit standpunt onhoudbaar is. Het het staatskapitalisme is een algemene tendens van het kapitalisme in alle landen. In Rusland nam het staatskapitalisme door de unieke historische omstandigheden van een proletariaat dat een einde maakte aan de Russische oorlogsinspanning, een bijzondere vorm aan die

³⁰ G.I.C., [Grondbeginselen van de communistische productie en distributie](#), 1935/2020, hfdst. 2d en 12a.

³¹ Rosa Luxemburg, [De Russische Revolutie](#), deel III

los staat van een specifiek deel van de kapitalistenklasse.

Wagner wijst er in stelling 6 op dat het Tsarisme om militaire redenen een geforceerde industrialisatie op gang had gebracht. Door de geschiedenis die volgde op Wagners stellingen, de betrokkenheid van Rusland in de Tweede Wereldoorlog en de daaropvolgende vorming van een imperialistisch blok, kunnen we nu de imperialistische noodzaak benadrukken van zowel de industrialisatie door de Tsaristische staat als die door de Sovjet-staat. Net zoals het Tsarisme aan de boeren meerarbeid onttrok voor de opbouw van een oorlogsindustrie, wilde Lenin in 1920 bij de introductie van de N.E.P. via de levering van wodka en textiel aan de boeren waarde onttrekken voor een versnelde staatskapitalistische industrialisatie. ⁽³²⁾ Wagner draait dit voorstel om door te beweren dat de bolsjewiki aan de arbeiders onttrokken meerwaarde doorsluisden naar de boeren (stelling 59). Deze bewering volgt weliswaar de logica dat de Sovjet-staat de belangen van de klasse der boeren diende, maar is in strijd met de werkelijkheid van de uitpersing en onderdrukking van zowel de meeste boeren als van de arbeidersklasse door het Russische staatskapitalisme.

Het is merkwaardig dat de G.I.C. het standpunt van Wagners (in feite door alle 'marxisten' gedeeld) van de wenselijkheid socialisatie van de landbouw door nationalisatie van de grond in Rusland niet heeft bekritiseerd. De G.I.C. hield er immers een ander standpunt op na dan de in de sociaaldemocratie gangbare visie. Reeds in 1904 was het Gorter opgevallen dat de voorspelde schaalvergroting van de landbouw naar voorbeeld van die in de industrie niet werd bevestigd door de ontwikkelingen in Nederland. ⁽³³⁾ Gorter wees in 1920 in zijn Open brief aan partijgenoot Lenin op het betrekkelijke belang van de boeren en hun verschillende houding in de revolutie in Oost en in West:

“Er is een reusachtig verschil tussen Rusland en West-Europa. Over het geheel wordt de betekenis van de arme boeren als revolutionaire factor van het Oosten naar het Westen steeds kleiner. In delen van Azië, in China, in India zou deze klasse, als daar een revolutie uitbrak, geheel de doorslag geven. In Rusland vormt zij voor de revolutie een onontbeerlijke, ja de hoofdfactor, in Polen en de staten van Midden-Europa is zij voor de revolutie nog van belang, maar hoe verder men naar het Westen komt, des te vijandiger staat zij tegenover de revolutie.” ⁽³⁴⁾

Eind jaren 1920 ondernam de G.I.C. een vergelijkende studie naar de ontwikkelingen in de landbouw in diverse Europese landen. Daaruit bleek dat in de landen met de meest productieve landbouw niet het grootbedrijf maar het agrarische kleinbedrijf overheerste. In die landen was het boeren kleinbedrijf geheel opgenomen in de kapitalistische warenproductie en maakte het deel uit van een agro-industriële sector door specialisatie op een beperkt aantal producten, door zijn banden met industriële toeleveranciers van kunstmest, veevoer, bestrijdingsmiddelen, door zijn banden met afnemers zoals veilingen, zuivelfabrieken, slachthuizen, groothandels- en grote detailhandelsbedrijven,

³² Lenin, [Report On The Substitution Of A Tax In Kind For The Surplus Grain Appropriation System](#).

³³ Zie [Eenige opmerkingen bij de voorstellen van de agrarische commissie](#) / Ant[on]. Pannekoek [Met een antwoord van H. Gorter], in: De Nieuwe Tijd, 9e Jg., 1904, p. 409-420.

³⁴ Gorter, [Open brief aan partijgenoot Lenin](#).

door zijn banden tenslotte met de landbouwuniversiteiten en de banken. Boerencoöperaties bleken vaak een belangrijke rol te spelen in deze banden en vervreemden zich van hun leden op dezelfde manier als de vakbonden en parlementaire arbeiderspartijen van de werknemers. Deze feitelijke ontwikkeling was in strijd met de staatskapitalistische opvatting van het socialisme. Uit haar studie trok de G.I.C. de volgende belangrijke politieke conclusie:

“De sociale revolutie welke het communisme ziet als het leggen van een nieuwe bewegingswet voor de productencirculatie, heeft de boeren echter wel wat te bieden. Behalve de bevrijding van alle pachten, hypotheke en bedrijfsschulden, brengt de gelijkmatige verdeling van het maatschappelijk product de directe volkomen gelijkstelling van stad en land, wat in de praktijk op een bevoordeling van de boer uitloopt. Het landbouwproletariaat, deze paria's der kapitalistische samenleving, maakt echter een geweldige sprong vooruit, zodat het er alle belang bij heeft, de landbouw bij de communistische productie in te schakelen.” ⁽³⁵⁾

Het hierboven al vastgestelde volkomen fiasco van de grootschalige staatskapitalistische Sovjet-landbouwpolitiek via Sovchosen en Kolchozen bevestigt niet alleen de juistheid van de opvattingen van de G.I.C., maar ook de onjuistheid van het standpunt van Wagner. Dit is een belangrijke aanwijzing dat de tekst van Wagner niet kan doorgaan als tekst van de G.I.C., ook al heeft zij de verspreiding ervan opgenomen omdat ze het daarmee gedeeltelijk eens was.

Conclusies

Het zal de lezer inmiddels duidelijk zijn dat ik het gedeeltelijk met Wagner eens ben dat het bolsjewisme ongeschikt is als theorie van de arbeidersklasse. Gedeeltelijk, want de vraag is wat men verstaat onder het bolsjewisme, of, als me wil, Leninisme, waarvan Wagner zelf herhaaldelijk naar voren brengt dat het in tactisch opzicht volkomen opportunistisch is. Is het de variant van Trotsky, en zo ja van welke zich Vierde Internationale noemende organisatie? Of is het die van Stalin, die Marxisme-Leninisme is gedoopt? Of die van Mao, nu het Maoïsme meerdere stromingen kent, zowel binnen de Chinese partij als daarbuiten. Ook binnen de Communistische Linkerzijde zijn er stromingen die zich min of meer baseren op Lenin en het Bolsjewisme, en ook de G.I.C. verwees tijdens de gebeurtenissen die men Spaanse burgeroorlog noemt naar de houding van de bolsjewiki tussen Februari en Oktober 1917 in Rusland.

Wat wel als conclusie naar voren komt is dat het niet het burgerlijk karakter was van de revolutie in Rusland die onvermijdelijk leidde tot het uitschakelen van de macht van de arbeidersraden, maar de verkeerde opvatting van revolutie als deels burgerlijk, deels proletarisch. De bolsjewistische partij wilde, gesteund door deze verkeerde maar algemeen gedeelde opvattingen, het voorbeeld volgen van de Bond van Communisten in Duitsland in 1848, maar zag niet (zoals vrijwel niemand in die tijd) dat Marx en Engels geen regeringsmacht door de Bond als minderheid nastreefden maar dat de arbeidersklasse massaal als oppositiepartij zou optreden. Het niet doorzetten van de wereldrevolutie heeft ervoor gezorgd dat deze fouten van de revolutionaire minderheid

³⁵ G.I.C., [Ontwikkelingslijnen in de landbouw. Ontwikkeling van het boerenbedrijf](#), 1930.

niet meer door de revolutionaire massa's hersteld konden worden. De arbeiders in Rusland alleen waren daarvoor te zwak. Dit inzicht in de onvermijdelijke theoretische fouten die revolutionairen ook in de toekomst zullen maken, stemt tot hun bescheidenheid.

Geen enkele revolutionaire groepering kan het vraagstuk van de revolutie en contrarevolutie in Rusland vermijden. Een kritische studie van Wagners Stellingen kan, bij een gezond wantrouwen ten opzichte van elke theorie die zich beroept op historische noodzaak, bijdragen tot een juist begrip.

Fredo Corvo, juli 2020